
ГОРБАНЬОВ В.В.,

кандидат історичних наук, асистент,
кафедра соціальної фармації,
Національний фармацевтичний
університет,
м. Харків, Україна

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

The article examines the historical aspects of the formation and development of Pharmaceutical Education in Ukraine during various historical periods (XI – early XXI centuries). It is proved that the first and second periods were characterized by the creation of educational institutions for training doctors and pharmacists, primarily at the expense of public initiative. Staff was trained in the process of craft training of students in pharmacies. From the XIX to the beginning of the XX century, training of pharmacists was carried out according to the scheme: apothecary's student – apothecary's assistant (gezel) – pharmacist – Master of Pharmacy. It is established that the dynamics of growth in the number of pharmacies contributed to the development of Pharmaceutical Education. During the III and IV periods, the development of Pharmaceutical Education resulted in the creation of specialized research and educational institutions (departments, institutes, academies, universities) and in the future the creation of a network of higher educational institutions, which contributed to the formation of a teaching staff and the formation of a scientific community of pharmacists.

Key words: pharmaceutical education, pharmacy, apothecary's assistant, pharmacist, master of pharmacy, university.

У статті досліджено історичні аспекти становлення та розвитку фармацевтичної освіти в Україні протягом різних історичних періодів (від XI – до початку XXI ст.). Доведено, що для I та II періодів було характерним створенням освітніх закладів з підготовки лікарів та фармацевтів перш за все за рахунок громадської ініціативи. Кадри готувалися у процесі практичної підготовки учнів в аптеках. З XIX по початок XX ст. підготовка фармацевтів здійснювалася за схемою: учень аптекаря – помічник аптекаря (гезель) – провізор – магістр фармації.

Встановлено, що динаміка зростання кількості аптек сприяла розвитку фармацевтичної освіти. Упродовж III та IV періодів результатом розвитку фармацевтичної освіти стало створення спеціалізованих науково-дослідницьких та навчальних закладів (кафедр, інститутів, академій, університетів) та у подальшому створення мережі вищих навчальних закладів, що сприяло формуванню професорсько-викладацького складу та формуванню наукової спільноти фармацевтів.

Ключові слова: фармацевтична освіта, аптека, аптекарський помічник, провізор, магістр фармації, університет.

В статье исследованы исторические аспекты становления и развития фармацевтического образования в Украине на протяжении разных исторических периодов (с XI – до начала XXI вв.). Доказано, что для I и II периодов было характерно создание образовательных учреждений по подготовке врачей и фармацевтов прежде всего за счет общественной инициативы. Кадры готовились в процессе ремесленной подготовки учеников в аптеках. С XIX по начало XX в. подготовка фармацевтов осуществлялась по схеме: ученик аптекаря - помощник аптекаря (гезель) - провизор - магистр фармации. Установлено, что динамика роста количества аптек способствовала развитию фармацевтического образования. В течение III и IV периодов результатом развития фармацевтического образования стало создание специализированных научно-исследовательских и учебных заведений (кафедр, институтов, академий, университетов) и в дальнейшем создания сети высших учебных заведений, что способствовало формированию профессорско-преподавательского состава и формированию научного сообщества фармацевтов.

Ключевые слова: фармацевтическое образование, аптека, помощник аптекаря, провизор, магистр фармации, университет.

Вступ. В умовах трансформації фармацевтичної освіти і науки в Україні, важливого значення набуває питання про вивчення і переосмислення досвіду попередніх історичних періодів. Дуже важливим є системний аналіз історичних аспектів становлення та розвитку фармацевтичної освіти в Україні та специфіки умов її розвитку, що дозволить сформувати сучасні підходи до фармацевтичної освіти та науки, а також обґрунтувати створення нової української моделі.

Метою даної роботи стало дослідження та історичний аналіз особливостей становлення та розвитку фармацевтичної освіти в Україні в різні історичні періоди (XI – початок XXI ст.).

Виклад основного матеріалу. У становленні та розвитку фармацевтичної освіти в Україні можна виділити чотири основних періоди, кожен з яких має свої особливості. Характерною ознакою *I періоду* є зародження системи медичної та фармацевтичної освіти, яке відбувалося в XI - на початку XIX ст., становлення та розвиток фармацевтичної освіти, що відбувалося в 1804 - 1917 рр. характеризує *II період*. Становлення та розвиток фармацевтичної освіти в 1917-1991 рр. визначено як *III період*, й *IV період* передбачає розвиток фармацевтичної освіти в умовах незалежної України (1991 р. - початок XXI ст.).

I період (XI - початок XIX ст.) В історичних джерелах відсутні достовірні дані про початок професійної підготовки лікарів та аптекярів у Київській державі (Русі-Україні). На відміну від країн Західної Європи у Київській державі аптеки ще не створювалися й практично не існувало професійного розподілу обов'язків між аптекарями і лікарями. Створення першої школи в Києві відбулося в XI ст., в якій поряд з іншими предметами викладалася і медицина. Основними навчальними посібниками з медицини та лікознавства виступали твори античних авторів та праці давньоруських лікарів, а також досвід народної медицини. Стосовно освітніх праць енциклопедичного характеру, які містять відомості медичного характеру, особливого значення набуває «Ізборник Святослава» (1076 р.) [7, 10, 17, 31].

Необхідно зазначити, що центрами розвитку медицини та фармації доби Київської держави виступали монастирі, зокрема Києво-Печерський монастир при якому було засновано лікарню, де надавалася безкоштовна медична допомога, а лікарські форми у вигляді відварів, мазей, настоїв, пілюль та порошків виготовлялися монахами. Писемні джерела тієї доби згадують перші носії медичних знань, зокрема - лікарів - професіоналів - «лечьцев», а саме монахів Агапіта, Даміана, Алімпія та ін. У той час лікарі та особи, які володіли медичними знаннями, водночас виконували функції фармацевтів [10, 16, 17, 19, 31].

У подальшому з розвитком медичних знань, їх спеціалізацією, організацією лікарень, шпиталів та притулків для хворих, в містах починають відкриватися аптеки та з'являються так звані цехи аптекарів з виготовлення та продажу ліків. Поступово аптекарська справа відокремилася від лікарської практики.

Вихідці з України вчилися у Кенігсбергському, Лейпцігському, Падуанському університетах. Так тільки впродовж XV – XVI ст. у Краківському університеті здобули освіту біля 800 українців. Юрій Котермак (1450-1494 рр.)

з Дрогобича (Юрій Дрогобич) у Краківському університеті здобув ступені бакалавра та магістра (1473 р.), він вирушає до Італії й вступає до Болонського університету, де здобув звання доктора філософії та доктора медицини (1482 р.) [31, 32].

В аптечній справі України зберігався пережиток цехового устрою. Кадри готувалися шляхом ремісничої підготовки учнів в аптеках. Молодь за цеховим статутом, проходила два ступені навчання: від учня до підмайстра. Термін навчання в аптеках був 4 роки. За той час учень спостерігав, як майстер (аптекарь) виготовляє ліки, вчився читати рецепти, які писалися, як правило латиною, вивчав арифметику. Закінчивши учнівську практику, учень складав іспит, який приймав цехмайстер. Після цього цех засвідчував кваліфікацію і учня переводили в помічники аптекаря – підмайстра. Як учні, так і аптекарські помічники (гезелі) важко працювали. Їхній робочий день, крім неділь і свят, був ненормований й тривав від 9 до 15 годин на добу [16, 19].

Для одержання звання аптекаря (магістра), крім практичної науки, здобутої в аптеці, крім іспита, помічник аптекаря повинен був пройти теоретичну підготовку у фармацевтичній школі, яка діяла в Кракові при Ягеллонському університеті, після чого він отримував звання асистента (провізора) і право заміщення посади аптекаря (власника). Отримання титулу магістра фармації потребувало декількох років практики і складання магістерського іспиту при університеті.

Щоб стати власником аптеки, потрібно було мати кошти, щоб її придбати, або ж одержати її у спадок, чи мати дозвіл від влади на облаштування нової аптеки. До відкриття у Львові медичної колегії, теоретичні підготовку й звання аптекаря-магістра можна було отримати в університетах Речі Посполитої.

У 1578 р. князь Костянтин Острозький, заснував на Волині Острозьку академію – греко-слов'яно-латинський колегіум – першу школу вищого типу в Україні, яку називали Острозьку Афіни. При академії було відкрито шпиталь з медичним класом (прообраз факультету), де вивчали медицину. З академії вийшло чимало освічених людей України, зокрема медиків та фармацевтів. Острозька академія існувала до 1636 р.

У 1595 р. у м. Замостя поблизу Львова з ініціативи та коштом графа Яна Замойського було засновано Замойську академію, яка стала третім (після Кракова і Вільно) і першим приватним навчальним закладом університетського рівня на теренах Речі Посполитої. На чолі навчального закладу стояли ректор і декани факультетів, які обиралися з професорів терміном на рік. Згідно з статутом, на медичному факультеті встановлювався термін навчання у чотири роки (як у Краківському університеті). Навчання було платним – за рік навчання заможні студенти сплачували 10 грошів, незаможні – 6 грошів, а

зовсім бідні навчалися коштом професорів й взагалі звільнялися від сплати. Пересічно на медичному факультеті академії навчалось 30-45 студентів. Вважається, що за 190 років існування в Замойській Академії навчалось близько 10000 студентів, тобто в середньому щороку розпочинало навчання біля 50 осіб. Замойська академія була закрита у 1784 р. [21].

Починаючи з другої половини XVIII ст. Києво-Могилянська академія, колегії Переяслава, Чернігова, Харкова, завдяки високому рівню загальної освіти та знанню латинської мови випускників, виступають основними осередками з підготовки учнів для медичних шкіл Російської імперії. Протягом лише періоду з 1784 до 1798 р. з Київської академії до медичних шкіл вступило понад 300 осіб. Понад 60 чоловік випускників академії протягом XVIII ст. захистили дисертації на ступінь доктора медицини в європейських університетах, у тому числі у Галле, Лейдені, Стразбурзі, Кенігзберзі, Лейпцігу, Геттінгені, Парижі, Кракові, Падуй та ін. На початку XIX ст. в Києво-Могилянській академії було відкрито дворічний медичний клас. Двічі на тиждень студенти філософії й богослов'я слухали лекції з анатомії, фізіології, хірургії, проходили практичні заняття. Студенти знайомилися з творами античних медиків: Гіппократа, Демокріта, Епікура, Галена, а також – Авіценни, Везалія, Бекона. Вивчали різні збірки з народної медицини («Травники», «Лунники») [22].

У 1787 р. у Єлисаветграді під керівництвом Д. С. Самойловича при військовому шпиталі для потреб армії засновано першу в Україні Медико-хірургічну школу. Це була вища медична школа, яка за час свого існування до 1797 р. підготувало більше 150 лікарів та підлікарів. Школа була організована за зразком інших медичних закладів Російської імперії. Головною вимогою для вступу в школу було знання латинської мови. Термін навчання був встановлений від 5 до 10 років. За розпорядженням Медичної канцелярії від 4 липня 1754 р. було встановлено єдиний для всіх шкіл семирічний термін навчання. Але зазвичай цього терміну не дотримувались. Усі учні, що добре вчилися, вже після двох-трьох років навчання та складання іспиту одержували звання підлікаря, а за один-два роки після цього – звання лікаря. Ще пізніше, в 1795 р., кожен учень, що провчився три роки і склав іспит, одержував звання підлікаря, після четвертого року навчання – звання кандидата хірургії, а вже після закінчення п'ятирічного навчання – звання лікаря. На перших трьох курсах навчання викладалися такі дисципліни, як математика, фізика, хімія, ботаніка, анатомія, фізіологія, медична матерія, рецептура, патологія, терапія, хірургія та секційний курс. На четвертому курсі поглиблено вивчали лише хірургію та акушерство. П'ятий рік навчання був присвячений кураторству хворими, чергуванням у так званих клінічних палатах та практичним вправам. При цьому учні шкіл мали зробити не менше, ніж чотири великі операції на трупі та приготувати мінімум два ана-

томічних препаратів. Детальну увагу приділяли вивченню так званої «матерії медика», – курсу, до якого входили: ботаніка, фармакологія, формація та фармакогнозія. Важливо те, що цей предмет викладали не лише теоретично, а й проводили практичні вправи в шпитальній аптеці та аптечному городі. Випускники Єлисаветградської медико-хірургічної школи спочатку одержували призначення в армійські частини, що дислокувалися на Півдні України, та на Чорноморський флот.

Ще одним медичним навчальним закладом на території України стала медична колегія (*Collegium medicum*) відкрита 1773 р. у Львові для підготовки хірургів, акушерів, цирюльників і аптекарів. навчання в колегії тривало 2 роки. Одним з організаторів та основним викладачем був доктор медицини Андрій Крупинський. Навчальні програми для фармацевтів, на жаль, не дійшли до нашого часу, відомо лише, що майбутні аптекарі отримували в медичній колегії обмаль знань, набутих під час практики в аптеці. Низький рівень теоретичної підготовки майбутніх фармацевтів став причиною того, що колегію за 11 років її існування закінчили лише 60 аптекарів [33].

Навчання фармації у Східній Галичині зосереджувалося в самих аптеках на засадах цехового навчання, тобто майбутній аптекар зобов'язаний був пройти учнівську (2-7 років), а після отримання від цехової комісії звання підаптекаря – підаптекарську практику (1,5-3 роки), після чого він отримував звання майстра. на таких засадах підготовка аптекарів в Галичині здійснювалась аж до кінця XVIII ст. Після приєднання Галичини до Австрії (1772 р.) вимоги щодо закінчення вищого учбового закладу ставилися тільки перед власниками і керівниками аптек. Навчатися ж вони мусили за межами краю, назагал у Відні та Кракові.

Життя вимагало створення нового навчального закладу. У 1784 р. при Львівському університеті, що був заснований у 1661 р., було відкрито медичний факультет. З 1790 по 1797 рр. на медичному факультеті навчалася порівняно невелика кількість студентів: 33 медики. 85 хірургів, 54 акушерки та 13 аптекарів. У 1805 р. Львівський університет було переведено частково до Кракова, а у Львові залишився діяти ліцей з трьома відділами. У 1817 р., на прохання громадян, уряд знову перетворив ліцей в Університет, проте вже без медичного факультету, який було відновлено лише у 1894 р. [21, 33].

В таблиці 1 представлені навчальні заклади в яких відбувалася підготовка медичних та фармацевтичних кадрів в Україні в XVI – XIX ст.

Становлення та розвиток освітніх закладів в Україні з підготовки лікарів та фармацевтів у XVI-XVIII ст. відбувалося фактично без участі урядових структур, зокрема створення Острозької академії (1578 - 1636 рр.), Замойської академії (1593 - 1784 рр.), Львівського медичного колегіуму (1773-1784 рр.), Києво-Могилянської академії (1632 - 1817 рр.) та Єлисаветградської меди-

Таблиця 1.

Навчальні заклади які здійснювали підготовку медичних та фармацевтичних кадрів в Україні (XVI - XIX ст.)

<i>Навчальний заклад</i>	<i>Роки діяльності</i>
Острозька академія (м. Осторог, Волинь)	1578 - 1636 рр.
Замойська академія (м. Замостя, біля Львова)	1593 - 1783 рр.
Києво-Могилянська академія	1632 - 1817 рр.
Чернігівський колегіум	1700-1776 рр.
Переяславський колегіум	1738-1788 рр.
Харківський колегіум	1726 - 1817 рр.
Львівська медична школа	1773 - 1784 рр.
Львівський університет	з 1784 р.
Єлисаветградська медико-хірургічна школа (нині м. Кропивницький)	1788 - 1797 рр.
Харківський університет	з 1804 р.
Київський університет	з 1834 р. (медичний факультет з 1841 р.)
Новоросійський університет (м. Одеса)	з 1865 р. (медичний факультет з 1900 р.)

ко-хірургічної школи (1787 - 1797 рр.) – відбувалося перш за все за рахунок громадської ініціативи та меценатської діяльності.

Одним із перших документів в якому значну увагу приділено принципам організації діяльності фармацевта був «Аптекарський статут» Російської імперії (1789 р.), який впорядковував діяльність аптечних установ і складався з 23 статей. Статут висував достатньо серйозні вимоги до аптекарів та жорстко регламентував відпуск ліків. У 1836 р. було затвердженого новий «Статуту аптекарського» (складався з 47 параграфів, об'єднаних у 5 розділів), який став основним документом, що регламентував роботу аптек впродовж усього XIX ст. [14, 16, 28].

II період (1804 - 1917 рр.). Центром розвитку вищої фармацевтичної освіти в Україні став Харківський університет, заснований 1804 р. за ініціативи Василя Назаровича Каразіна, визначного суспільного діяча та науковця. У 1805 р. Вчена рада медичного факультету Харківського університету отримує

право проводити іспити на одержання фармацевтичного звання та присвоєння за їх результатами ступенів гезеля (аптекарьського помічника), провізора та аптекаря. У 1812 р. на базі хімічної лабораторії університету було відкрито фармацевтичну лабораторію, завдяки чому студенти та особи, які готувалися до іспитів на одержання фармацевтичного звання, мали можливість отримувати знання з фармації, фармакогнозії, судово-медичного аналізу та фізіологічної хімії. Лабораторією завідував її засновник М. П. Болгаревський, один з найкращих молодих науковців університету, який викладав фармацію. Значний внесок у розвиток фармацевтичної лабораторій зробив професор Є. С. Гордієнко, який закупив дороге обладнання [18].

У 1838 р. було видано нові положення про іспити на фармацевтичні звання, які встановлювали загальноосвітній ценз чотирьох класів гімназії для аптекарських учнів. Тільки після трирічної практичної роботи в аптеці, при позитивній характеристиці аптекаря, аптекарський учень допускався до іспиту на звання аптекарського помічника, які проводилися при університеті або при Медико-хірургічній академії. Окрім іспитів з теоретичних дисциплін аптекарські учні повинні були готувати кілька складних фармацевтичних препаратів [5].

У середині XIX ст. завдяки накопиченню теоретичних знань про обмін речовин, хімічну будову тіл, склад та фізіологічні якості діючих речовин рослин, токсикологічну дію ліків, розпочався процес виділення в самостійні науки – фармацевтичну хімію, фармакогнозію, фармакологію й токсикологію, які складали основу фармацевтичних дисциплін. В результаті чого фармація становила складну науку, яка об'єднувала сукупність практичних навичок і теоретичних знань [19, 23].

Встановлення трьох фармацевтичних звань було передбачено новими правилами іспитів для фармацевтів у 1845 р., зокрема: аптекарський помічник, провізор і магістр фармації. Згадані правила були встановлені за лікарським статутом, й функціонували без змін до Лютневої революції 1917 р. Після трьох років служби в аптеці аптекарський учень екзаменувався при університеті і отримував звання аптекарського помічника. Після трирічного практичного стажу в аптеці аптекарський помічник допускався на дворічні провізорські курси при медичних факультетах університетів і, після того, як здавав спеціальний державний іспит, отримував звання провізора. Магістру фармації необхідно було знати іноземну мову й певний перелік професійних вмінь та навичок [30].

В українських землях у складі Російської імперії фармацевти могли екзаменуватися при університетах Києва, Харкова й Одеси, де викладання на провізорських курсах не було уніфікованим. Строк навчання в Київському і Харківському університетах був 2 роки, а в Одесі – 3 роки [26, 29].

У другій половині XIX ст. відбувається значне зростання попиту на лікарські засоби, розширюється мережа аптечних та лікувально-профілактичних закладів, розвивається хіміко-фармацевтична промисловість, що вимагало підготовки фармацевтичних спеціалістів нового рівня. Важливим фактором розвитку фармації було видання спеціальної фармацевтичної літератури: посібників, монографій, фармакопей, наукових журналів [5, 12, 13].

Високий професійний рівень викладання фармацевтичних дисциплін на медичному факультеті Харківського університету у другій половині XIX – на початку XX ст. був досягнутий завдяки видатним ученим, насамперед це стосується професорів та доцентів Є. С. Гордієнка, Г. С. Риндовського, Я. М. Ганнота, А. Д. Чирікова, М. Ф. Ментіна, С. О. Попова, Я. Я. Постоева, М. О. Валяшко та ін. [24].

Напередодні Першої світової війни в аптечній мережі Наддніпрянської України працювало лише 2009 фармацевтичних працівників, з них 758 провізорів і магістрів фармації, 1251 помічник провізора та 898 аптекарських учнів. На одну аптеку в середньому припадало 1,8 фармацевтів, що безумовно не могло якісно забезпечити потреби населення [11].

Становлення регулярної університетської фармацевтичної освіти у Львові відноситься до середини XIX ст. У 1854-1855 н.р. на підставі розпорядження імператора Франца Йосифа I при філософському факультеті університету було утворено фармацевтичне відділення з дворічною програмою навчання. Викладання природничих дисциплін забезпечувалось професорами філософського факультету, викладання медичних – професорами медичного факультету. Перший випуск фармацевтів у Львівському університеті датується 1856 р. На першому курсі викладалися експериментальна фізика, мінералогія й неорганічна хімія, зоологія, ботаніка й органічна хімія. Лекції супроводжувались практичними заняттями. На другому курсі викладалися фармацевтична хімія і фармакогнозія; за лекціями з цих дисциплін також слідували практичні заняття, в тому числі у хімічній лабораторії [33].

Іспити у провізорів приймала екзаменаційна комісія, головою якої був декан медичного факультету, а до складу комісії входили інші професори і відомі аптекарі. Отримати університетський диплом, особливо дітям українців, яким перешкоджали представники панівного класу, було дуже важко. Основною перепорою була висока плата за навчання.

У 1889 р. відбулася реформа фармацевтичної освіти в Австро-Угорщині, згідно з якою. асистентська практика скасовувалась, а навчання в університеті розпочиналося після іспиту. Було введено вимогу закінчення шести класів гімназії, як неодмінна умова прийняття учня до аптеки.

На кафедрі хімії (була відкрита 1851 р.) Львівського університету студентам фармацевтичного відділення викладали загальну, неорганічну, органічну,

аналітичну й фармацевтичну хімію. У 1895 р. від кафедри хімії Львівського університету відокремилась кафедра органічної і фармацевтичної хімії [33].

У середині XIX ст. відбувалось становлення фармакогнозії як навчальної і наукової дисципліни. Базовою для викладання фармакогнозії стала кафедра ботаніки. У 1892 р. курс фармакогнозії був виділений в окрему фармацевтичну кафедру у Львівському університеті під керівництвом професора В. Неміловіча. 1896 р. в зв'язку з організацією навчальних структур новоутвореного медичного факультету (1894 р.) кафедру фармакогнозії було приєднано до кафедри фармакології.

В цілому, в українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій до 1917 р. вищих навчальних закладів для підготовки фармацевтичних кадрів не було створено. Майбутні фахівці фармації починали своє навчання в аптеках, і продовжували його на провізорських курсах при університетах. У другій половині XIX – на початку XX ст. провізорські курси діяли при 3 університетах (Харківський, Київський, Новоросійський (м. Одеса), а випуск фахівців становив усього 30-40 осіб на рік [27].

III період (1917 - 1991 рр.). Після революції 1917 р в радянській державі докорінно змінилася недосконала система підготовки фахівців шляхом заборони прийому в аптеки аптекарських учнів і відкриттям вищих і середніх навчальних закладів. У 1919 р. в Харкові було відкрито шестимісячні короткострокові курси для підготовки підсобного аптечного персоналу. У 1920 р. в Катеринославі були організовані шестимісячні курси для практичних працівників аптек. Починаючи з 1920 р., фармацевтичні кадри почали готувати на курсах і в дворічних фармацевтичних школах.

У 1921 р. було відкрито перший в Україні Харківський хіміко-фармацевтичний інститут, який був створений за ініціативою професорів М. О. Валяшка, М. П. Красовського, О. Д. Розенфельда. Термін навчання в ньому для студентів був три роки, а для спеціалізації аналітиків і виробників хіміко-фармацевтичної промисловості – чотири роки. ХХФІ готував фармацевтів вищої кваліфікації з аптечного профілю, спеціалістів з дослідження харчових і смакових якостей речовин, предметів домашнього вжитку і спеціалістів з судово-хімічного аналізу, працівників для хіміко-фармацевтичної промисловості [18, 19].

В системі фармацевтичної освіти в 1920-х рр. приступили до організації двох типів фармацевтичних вузів: фармацевтичні технікуми (училища) (випуск кваліфікованих аптечних працівників, підготовлених до всіх видів роботи в аптеці) і фармацевтичні інститути (підготовка висококваліфікованих фахівців – організаторів аптечної справи і промисловості). Тривалість навчання в фармацевтичному технікумі – 3 роки з подальшим річним практичним стажем в аптеці. Тривалість навчання в інституті – 4 роки. У 1923 р. в УСРР хіміко-фармацевтичні інститути діяли у Харкові, Катеринославі, Одесі, а фар-

мацевтичні технікуми в Вінниці, Києві, Одесі та Харкові. Учні, які закінчували дворічні фармацевтичні школи, складали іспити з таких предметів: аналітична хімія, неорганічна хімія, органічна хімія, фармацевтична хімія, фармакогнозія, фармакологія, аптечна технологія [2].

Прийнято заходи до розвитку наукової діяльності фармацевтичних інститутів і до підготовки кандидатів і докторів фармацевтичних наук. Створюється мережа середніх самостійних фармацевтичних шкіл із забезпеченням матеріальною базою. Для швидкого збільшення дефіцитних кадрів устанавлюється екстернатура. Таким чином в 1920-1930-х рр. в УСРР для підготовки фармацевтичних кадрів було створено Харківський (1921 р.), Одеський (переведений до Запоріжжя в 1959 р.), Дніпропетровський (1931 р.), Вінницький та Київський фармацевтичні інститути і фармацевтичний факультет Львівського медичного інституту (1939 р.). Для удосконалення знань провізорів у 1938 р. було створено Київський інститут удосконалення провізорів, який у 1953 р. реорганізовано в фармацевтичний факультет Київського інституту удосконалення лікарів. Підготовка фармацевтичних кадрів середньої кваліфікації здійснювалась у створених технікумах, школах, курсах заочного навчання [11].

У 1940 р. в аптечній мережі УРСР працювало 20751 особа, в тому числі 8351 фармацевт (4172 провізори та 4179 помічники провізорів). Кожному працівникові аптеки в середньому припадало обслуговувати 3458 мешканців (по СРСР це показник становив 4888 громадян).

Перед новими кадрами стояли важливі завдання по раціоналізації рецептури, покращенню якості ліків, по перетворенню аптеки з суто торгового закладу у лікувально-санітарний. Великого значення мало відкриття аналітичних кабінетів при аптеках, що перетворювалися у осередки науково-дослідницької думки шляхом співпраці між лікарнею і аптекою, між аптекою і промисловістю, між закладами освіти і аптекою.

У 1918-1919 рр. завершується австрійський і розпочинається польський період розвитку Львівського університету. 30 червня 1924 р. Рада філософського факультету Львівського університету прийняла рішення про ліквідацію у 1925 р. фармацевтичного відділення. Завдяки зусиллям галицьких фармацевтів, за підтримки послів Сейму в 1929-1930 н.р. відновлюється фармацевтичний відділ уже при медичному факультеті університету з чотирирічною навчальною програмою. На початку 1930-х рр. було побудовано та передано у власність Львівському університетові окремих корпус «Collegium Pharmaceuticum». У 1932 р. тут відкрито дві самостійні кафедри – фармацевтичної хімії і технології ліків.

У 1939-1941 рр., після встановлення у Західній Україні радянської влади фармацевтичний відділ реорганізовується у самостійний фармацевтичний

факультет у складі Львівського державного медичного інституту. На цей же період припадає утворення кафедр фармакогнозії і ботаніки, судової хімії, органічної хімії для студентів лікувального і фармацевтичного факультетів, загальної і неорганічної хімії.

В роки Другої світової війни аптечна мережа України зазнала колосальних руйнувань – було знищено 1807 аптек (75 % довоєнної кількості) і всі аптечні пункти. Після відбудови зруйнованої економіки вже в 1955 р. в Україні діяло 2849 аптек. У 1960 р. в аптечній мережі України працювало 15249 особи, в тому числі провізорів – 6002, помічників провізора – 9247, в середньому в одній аптеці працювало 4,7 фармацевтичних працівника. В 1967 р. в аптечній мережі працювало 21347 фармацевтів (8225 з вищою і 13122 особи з середньою спеціальною освітою). В середньому на одну аптеку припадало 4,2 фармацевта. В 1968 р. один фармацевт обслуговував 2169 мешканців. Незважаючи на значне збільшення кількості аптечних працівників, відчувалася нестача в них. Підготовка і зростання кількості фармацевтичних кадрів відстала від потреби і зростання кількості лікарського персоналу [15].

На початку 1980-х рр. в аптечній мережі України працювало 74209 осіб тому числі 37685 – із завершеною фармацевтичною освітою, з них 15541 провізори та 22144 фармацевтів [31].

IV період (1991 р. – початок XXI ст.). Організація фармацевтичного забезпечення населення в ринкових умовах знаходиться в стадії трансформації. Реформуючи створену раніше законодавчу базу, створюються сучасні напрямки розвитку аптечної мережі, форми управління та регулювання нею. Процес реформування системи підготовки фахівців для фармацевтичної галузі сектору охорони здоров'я України наприкінці XX – на початку XXI ст., був зумовлений змінами в соціально-економічному, правовому та освітньому просторі. Інтеграція системи освіти у світовий освітній і науковий простір вимагав реорганізації освітнього процесу. Перед фармацевтичною галуззю України постали нові масштабні завдання, які вимагали якісно нового підходу до підготовки фармацевтичних кадрів, перегляду діючих навчальних планів і програм. Системи вищої фармацевтичної освіти України передбачає підготовку фахівців за такими освітніми рівнями: молодший бакалавр, бакалавр та магістр [6, 8, 20, 25].

Підготовка фахівців фармацевтичними вузами і факультетами в радянський період здійснювалася тільки за фахом «Фармація», а після 1991 р. започатковано підготовку студентів за фахом «Промислова фармація», пізніше «Технологія фармацевтичних препаратів». В сучасних умовах за спеціальністю 226 «Фармація, промислова фармація» передбачені наступні освітні програми: «Фармація», «Клінічна фармація», «Технологія фармацевтичних препаратів», «Технологія парфумерно-косметичних засобів», «Фармацевтична

хімія», «Оцінка технологій охорони здоров'я», «Клінічні дослідження», «Косметологія», «Фармацевтичне правознавство», «Фармацевтичний маркетинг та адміністрування» та ін.

Навчання молодших фахівців для фармацевтичної галузі в коледжах та училищах здійснюється в Україні за спеціальністю 226 «Фармація, промислова фармація»: за наступними освітніми програмами «Фармація», «Аналітичний контроль якості хімічних лікарських сполук», «Виробництво фармацевтичних препаратів».

Сьогодні система фармацевтичної освіти в Україні має ступеневу структуру європейського типу, яка вперше була апробована і впроваджена в НФаУ. У 2010 р. на факультеті ступеневої фармацевтичної освіти вперше з'явилася практика впровадження в освітній процес дистанційних елементів навчання, розроблені дистанційні курси з багатьох дисциплін.

Підготовку кадрів для фармацевтичної галузі України здійснюють університети та фармацевтичні факультети вищих навчальних закладів, які функціонують у 20 містах України. В Україні – близько 350 тис. фармацевтів. Підготовка фармацевтичних працівників в Україні здійснюється за очною (денною) та заочною (дистанційною) формами навчання вищими закладами освіти, які отримали державну ліцензію на право підготовки фахівців відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. Після закінчення ВНЗ присвоюється освітня кваліфікація магістр фармації.

Підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні здійснюється такими провідними медичними та фармацевтичними ВНЗ України: Національний фармацевтичний університет, Запорізький державний медичний університет, Одеський державний медичний університет, Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Буковинський державний медичний університет (м. Чернівці), Донецький національний медичний університет (м. Краматорськ), Івано-Франківський національний медичний університет, Луганський державний медичний університет (м. Рубіжне) та ін.

Провідними центрами післядипломної підготовки є Інститут підвищення кваліфікації фахівців фармації НФаУ (м. Харків) і Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупіка (м. Київ).

Висновки. Встановлено, що становлення та розвиток медичної та фармацевтичної освіти в Україні протягом I та II періодів характеризувалося створенням освітніх закладів з підготовки лікарів та фармацевтів перш за все за рахунок громадської ініціативи. Кадри перш за все готувалися у процесі практичної підготовки учнів в аптеках. Незважаючи на значні спроби розвитку

медичної та фармацевтичної освіти на початку XIX ст. в Україні не було створено жодного вищого навчального медичного закладу. З XIX по початок XX ст. підготовка фармацевтів здійснювалася за схемою: учень аптекаря – помічник аптекаря (гезель) – провізор – магістр фармації. Підготовка лікарів та фармацевтів залишалася монопольним правом Російської та Австро-Угорської імперій. Встановлено, що динаміка зростання кількості аптек сприяла розвитку фармацевтичної освіти. Соціально-економічні та політичні умови поставили перед фармацевтичною освітою принципово нові завдання підготовки спеціалістів з універсальними фармацевтичними знаннями, що передбачало запровадження систематичної фармацевтичної освіти, заснованої на університетських засадах. Упродовж III та IV періодів результатом розвитку фармацевтичної освіти стало створення спеціалізованих науково-дослідницьких та навчальних закладів (кафедр, інститутів, академій, університетів) та у подальшому створення мережі вищих навчальних закладів, що сприяло формуванню професорсько-викладацького складу та наукової спільноти фармацевтів.

Список використаних джерел:

1. Бенюх, Н. Ф. Історія фармації Галичини (XIII-XX ст.) / Н. Ф. Бенюх. – Львів, 1999. – 216 с.
2. Бойчук, І. Д. Передумови виникнення та становлення системи підготовки фармацевтів в Україні / І. Д. Бойчук // Педагогіка і психологія професійної освіти: [наук.-метод. журнал]. – Львів, 2007. – № 4. – С. 186–196.
3. Бородій, М. К. До історії аптечної справи на Україні в першій половині XVIII сторіччя / М. К. Бородій // Фармацевтичний журнал. – 1980. – № 1. – С. 77–79.
4. Бородій, М. К. До історії аптечної справи на Україні в другій половині XVIII сторіччя/ М. К. Бородій // Фармацевтичний журнал. – 1980.- № 2. – С. 70 – 77.
5. Бородій, М. К. До історії аптечної справи на Україні в XIX ст. / М.К. Бородій // Фармацевтичний журнал. – 1980. – № 6. – С. 70 – 74.
6. Буданова, Л. Г. Дидактичні засади моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Формація» в університетах країн Східної Європи автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Л. Г. Буданова; ХНПУ імені Г.С. Сковороди. - Х., 2017. - 40 с.
7. Буданова, Л. Г. Концепція розвитку вищої фармацевтичної освіти / Л. Г. Буданова // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2016. – Випуск 52. – С. 97–107.
8. Буданова, Л. Г. Особливості підготовки студентів для фармацевтичної галузі України / Л. Г. Буданова // Педагогіка формування творчої особи-

- стості у вищій і загальній школах. – 2014.- Випуск 36 (89). – С. 110 – 117.
9. Буданова, Л. Г. Специфіка професійної підготовки майбутніх фармацевтів у східноєвропейських вищих навчальних закладах освіти / Л. Г. Буданова // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2015. – Випуск 47. – С. 62–72.
 10. Голяченко, О. М. Історія медицини: посібник / О. М. Голяченко, Я. В. Ганіткевич. – Тернопіль : ТДМУ, 2016. – 326 с.
 11. Губський, І. М. Аптечна справа в УРСР / І. М. Губський. – К.: Здоров'я, 1964. – 137 с.
 12. Духін, Л. Х. До історії розвитку фармацевтичної освіти на Україні / Л. Х. Духін // Фармацевтичний журнал. – 1961. - № 3. – С. 53 – 56.
 13. Духін, Л. Х. До історії розвитку фармацевтичної освіти на Україні / Л. Х. Духін // Фармацевтичний журнал. – 1961. - № 4. – С. 42 – 48.
 14. Зархин, И. Б. Очерки из истории отечественной фармации XVIII и первой половины XIX века / И. Б. Зархин. – М. : Медгиз. 1956. – 188 с.
 15. Історичний генезис розвитку аптечної справи в Україні на різних етапах її суспільно-економічного та державно-політичного розвитку. Повідомл. II. Дослідження періоду 1930–1960 рр. / В. О. Боришук, О. С. Соловійов, Г. В. Загорій та ін. // Фармацевтичний журнал. – 2014. – № 6. – С. 35–42.
 16. Історія медицини та фармації: навч. посіб. для студентів вищ.фармац. навч. закл. та фармац. ф-тів ВНЗ МОЗ України / А. А. Котвіцька, В. В. Горбаньов, Н. Б. Гавриш та ін. – Х.: НФаУ : Золоті сторінки, 2016. – 168 с.
 17. Історія медицини та фармації : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / З. М. Мнушко, І. О. Шевченко, О. В. Шевченко та ін. – Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2009. – 208 с.
 18. Історія Національного фармацевтичного університету люди, події, факти / за ред. В. П. Черних. – Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2005. – 624 с.
 19. Історія фармації України / Р. В. Богатирьова, Ю. П. Спіженко, В. П. Черних та ін. – Х. : Прапор : Вид-во УкрФА, 1999. – 799 с.
 20. Кайдалова, Л. Г. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичного профілю вищих навчальних закладах : монографія /Л. Г. Кайдалова. - Х.: НФаУ, 2010. – 456 с.
 21. К истории медицины на Украине. На материалах западных областей УССР, Закарпатья и Буковины. Сборник научных трудов. – Львов, 1961. – 384 с.
 22. Котвіцька А. А., Кубарева І. В., Горбаньов В. В. Дослідження характерних ознак становлення та розвитку фармацевтичної освіти в Україні / А. А. Котвіцька, І. В. Кубарева, В. В. Горбаньов // Сучасна фармація: історія, реалії та перспективи розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 20-й річниці заснування Дня фармацевтичного працівника України, м. Харків, 19-20 вересня 2019 р. Харків: НФаУ, 2019. – Т. 2., стор. 449-451.

23. Крыштопа, Б. П. Высшее медицинское образование в Украинской ССР / Б. П. Крыштопа. – К. : Здоров'я, 1985. – 320 с.
24. Лутаєва Т. В. Педагогічна та громадсько просвітницька діяльність фундаторів вищої медичної та фармацевтичної освіти: регіональний історико-педагогічний аспект [монографія] / Т. В. Лутаєва. – Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2019. – 599 с.
25. Немченко, А. С. Історичні аспекти розвитку організаційно-економічної освіти і науки / А. С. Немченко, А. А. Котвіцька, І. В. Кубарєва, А. В. Волкова // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2012. - № 3(33). – С. 32 – 36.
26. Огарь, С. В., Черних, В. П. Історичні аспекти становлення і розвитку фармацевтичної освіти Російської імперії XVIII-XIXст./ С. В. Огарь, В. П. Черних // Вісник фармації. – 2012. - № 1(69). – С. 8 – 13.
27. Огарь, С. В. Фармацевтична освіта в Росії в першій половині ХХ ст. / С. В. Огарь // Вісник фармації. – 2012. - № 2(70). – С. 32 – 36.
28. Прокопенко, Т. С. Дослідження історичних аспектів становлення фармацевтичної освіти в українських землях в складі Російської імперії в XVIII – першій половині ХІХ століття / Т. С. Прокопенко, А. А. Котвіцька, В. В. Горбаньов // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації – 2015. - №4(42). – с. 81-86.
29. Прокопенко, Т. С. Дослідження історичних аспектів становлення фармацевтичної освіти в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. / Т. С. Прокопенко, А. А. Котвіцька, В. В. Горбаньов // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації – 2015. - №5(43). – с. 56-61.
30. Сергеева, М. С. Подготовка специалистов высшей квалификации в области фармации России в XIX веке. // Автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Москва, 2012. – 25 с.
31. Сятиня, М. Л. Історія фармації / М. Л. Сятиня. – Львів, 2002. – 660 с.
32. Сятиня, М. Л. Фармацевтична справа в Україні: Минуле. Сьогодення. День прийдешній / М. Л. Сятиня. – К.: Інститут історії України НАН України, 1993. – 334 с.
33. Шапиро И. Я. Очерки истории Львовского медицинского института / И. Я. Шапиро. - Львів, 1959. – 227 с.

Transliteration of References:

1. Beniukh, N. F. Istoriiia farmatsii Halychyny (XIII-XX st.) / N. F. Beniukh. – Lviv, 1999. – 216 s.
2. Boichuk, I. D. Peredumovy vynyknennia ta stanovlennia systemy pidhotovky farmatsevtiv v Ukraini / I. D. Boichuk // Pedahohika i psykhologhiia profesiinoi osvity: [nauk.-metod. zhurnal]. – Lviv, 2007. – № 4. – S. 186–196.
3. Borodii, M. K. Do istorii aptechnoi spravy na Ukraini v pershii polovyni XVIII

- storichchia / M. K. Borodii // *Farmatsevychnyi zhurnal*. – 1980. – № 1. – S. 77–79.
4. Borodii, M. K. Do istorii aptechnoi spravy na Ukraini v druii polovyni XVIII storichchia/ M.K. Borodii // *Farmatsevychnyi zhurnal*. – 1980.- № 2. – S. 70 – 77.
 5. Borodii, M. K. Do istorii aptechnoi spravy na Ukraini v XIX st. / M.K. Borodii // *Farmatsevychnyi zhurnal*. – 1980. – № 6. – S. 70 – 74.
 6. Budanova, L. H. Dydaktychni zasady monitorynhu yakosti navchalnykh dosiahnen studentiv za spetsialnistiu «Formatsiia» v universytetakh krain Skhidnoi Yevropy avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.09 / L. H. Budanova; KhNPU imeni H.S. Skovorody. - Kh., 2017. - 40 s.
 7. Budanova, L. H. Kontsepsiia rozvytku vyshchoi farmatsevychnoi osvity / L. H. Budanova // *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika ta psykholohiia»*. Kharkiv, 2016. – Vypusk 52. – S. 97–107.
 8. Budanova, L. H. Osoblyvosti pidhotovky studentiv dlia farmatsevychnoi haluzi Ukrainy / L. H. Budanova // *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnyi shkolakh*. – 2014.- Vypusk 36 (89). – S. 110 – 117.
 9. Budanova, L. H. Spetsyfika profesiinoi pidhotovky maibutnikh farmatseviv u skhidnoievropeyskykh vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity / L. H. Budanova // *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika ta psykholohiia»*. Kharkiv, 2015. - Vypusk 47. – S. 62–72.
 10. Holiachenko, O. M. Istoriia medytsyny: posibnyk / O. M. Holiachenko, Ya. V. Hanitkevych. – Ternopil : TDMU, 2016. – 326 s.
 11. Hubsnyi, I. M. Aptechna sprava v URSR / I. M. Hubsnyi. – K.: Zdorov'ia, 1964. – 137 s.
 12. Dukhin, L. Kh. Do istorii rozvytku farmatsevychnoi osvity na Ukraini / L. Kh. Dukhin // *Farmatsevychnyi zhurnal*. – 1961. - № 3. – S. 53 – 56.
 13. Dukhin, L. Kh. Do istorii rozvytku farmatsevychnoi osvity na Ukraini / L. Kh. Dukhin // *Farmatsevychnyi zhurnal*. – 1961. - № 4. – S. 42 – 48.
 14. Zarhin, I. B. Ocherki iz istorii otechestvennoy farmatsii XVIII i pervoi poloviny XIX veka / I. B. Zarhin. – M. : Medgiz. 1956. – 188 s.
 15. Istorychnyi henezys rozvytku aptechnoi spravy v Ukraini na riznykh etapakh yii suspilno-ekonomichnoho ta derzhavno-politychnoho rozvytku. Povidoml. II. Doslidzhennia periodu 1930–1960 rr. / V. O. Boryshchuk, O. S. Soloviov, H. V. Zahorii ta in. // *Farmatsevychnyi zhurnal*. – 2014. – № 6. – S. 35–42.
 16. Istoriia medytsyny ta farmatsii: navch. posib. dlia studentiv vyshch.farmats. navch. zakl. ta farmats. f-tiv VNZ MOZ Ukrainy / A. A. Kotvitska, V. V. Horbanov, N. B. Havrysh ta in. – Kh.: NFaU : Zoloti storinky, 2016. – 168 s.
 17. Istoriia medytsyny ta farmatsii : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / Z. M. Mnushko, I. O. Shevchenko, O. V. Shevchenko ta in. – Kh. : Vyd-vo NFaU : Zoloti storinky, 2009. – 208 s.

18. Istoriia Natsionalnoho farmatsevychnoho universytetu liudy, podii, fakty / za red. V. P. Chernykh. – Kh. : Vyd-vo NFaU : Zoloti storinky, 2005. – 624 s.
19. Istoriia farmatsii Ukrainy / R. V. Bohatyrova, Yu. P. Spizhenko, V. P. Chernykh ta in. – Kh. : Prapor : Vyd-vo UkrFA, 1999. – 799 s.
20. Kaidalova, L. H. Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv farmatsevychnoho prfiliuu vyshchykh navchalnykh zakladakh : monohrafiia / L. H. Kaidalova. – Kh.: NFaU, 2010. – 456 s.
21. K istorii medicyny na Ukraine. Na materialah zapadnykh oblastey USSR, Zakarpat'ja i Bukovyny. Sbornik nauchnykh trudov. – L'vov, 1961. – 384 s.
22. Kotvitska A. A., Kubarieva I. V., Horbanov V. V. Doslidzhennia kharakternykh oznak stanovlennia ta rozvytku farmatsevychnoi osvity v Ukraini / A. A. Kotvitska, I. V. Kubarieva, V. V. Horbanov // Suchasna farmatsiia: istoriia, realii ta perspektvy rozvytku: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, prysviachenoj 20-i richnytsi zasnuvannia Dnia farmatsevychnoho pratsivnyka Ukrainy, m. Kharkiv, 19-20 veresnia 2019 r. Kharkiv: NFaU, 2019. – T. 2., S. 449-451.
23. Kryshtopa, B. P. Vysshee medicinskie obrazovanie v Ukrainskoj SSR / B. P. Kryshtopa. – K. : Zdorov'ja, 1985. – 320 s.
24. Lutaieva T. V. Pedahohichna ta hromadsko prosvitnytska diialnist fundatoriv vyshchoi medychnoi ta farmatsevychnoi osvity: rehionalnyi istoryko-pedahohichnyi aspekt [monohrafiia] / T. V. Lutaieva. – Kh.: Vydavnytstvo Ivanchenka I.S., 2019. – 599 s.
25. Nemchenko, A. S. Istorychni aspekty rozvytku orhanizatsiino-ekonomichnoi osvity i nauky / A. S. Nemchenko, A. A. Kotvitska, I. V. Kubarieva, A. V. Volkova // Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii. – 2012. - № 3(33). – S. 32 – 36.
26. Ohar, S. V., Chernykh, V. P. Istorychni aspekty stanovlennia i rozvytku farmatsevychnoi osvity Rosiiskoi imperii XVIII-XIX st./ S. V. Ohar, V. P. Chernykh // Visnyk farmatsii. – 2012. - № 1(69). – S. 8 – 13.
27. Ohar, S. V. Farmatsevychna osvita v Rosii v pershii polovyni XX st. / S. V. Ohar // Visnyk farmatsii. – 2012. - № 2(70). – S. 32 – 36.
28. Prokopenko, T. S. Doslidzhennia istorychnykh aspektiv stanovlennia farmatsevychnoi osvity v ukrainskykh zemliakh v skladi Rosiiskoi imperii v XVIII – pershii polovyni XIX stolittia / T. S. Prokopenko, A. A. Kotvitska, V. V. Horbanov // Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii – 2015. - №4(42). – s. 81-86.
29. Prokopenko, T. S. Doslidzhennia istorychnykh aspektiv stanovlennia farmatsevychnoi osvity v Ukraini v druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia. / T. S. Prokopenko, A. A. Kotvitska, V. V. Horbanov // Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii – 2015. - №5(43). – s. 56-61.
30. Sergeeva, M. S. Podgotovka specialistov vysshej kvalifikacii v oblasti farmatsii Rosii v XIX veke. // Avtoreferat dis. na soiskanie uchenoj stepeni kandidata

- istoricheskikh nauk. – Moskva, 2012. – 25 s.
31. Siatynia, M. L. Istoriia farmatsii / M. L. Siatynia. – Lviv, 2002. – 660 s.
32. Siatynia, M. L. Farmatsevtichna sprava v Ukraini: Mynule. Sohodennia. Den pryideshnii / M. L. Siatynia. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1993. – 334 s.
33. Shapiro I. Ja. Ocherki istorii L'vovskogo medicinskogo instituta / I. Ja. Shapiro. – L'vov, 1959. – 227 s.

HORBANOV V.V.

Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor, Department of Social Pharmacy, National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine
E-mail: vgorbaniov@gmail.com

**HISTORICAL ASPECTS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF
PHARMACEUTICAL EDUCATION IN UKRAINE**